БОРИС ГРІНЧЕНКО

ОЛЕСЯ

Борис Грінченко

Олеся

Історичне оповідання

ПРАГА 1940

НАКЛАДОМ В-ВА „ПРОБОЄМ“

Тираж 5000 примірників

● Обгортка й ілюстрації праці М. Михалевича ●

Друкарня І. Андреска вд., Прага XII. Белеградська 97.

Це було давно, ще тоді, як Україну шарпали турки й татари, а гетьмани українські ходили з козацтвом бити ворогів.

Тоді на Волині було невеличке село. Вкруг села були ліси. В селі жили прості люди хлібороби. Як би не татари, то їм жити було б непогано. А то часто й густо набігали татари. Вони грабували, палили й руйнували села. Старих та молодих убивали, а молодших брали в неволю і продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі безщасних людей.

І цій слобідці довелось зазнати лиха, але — поки ще Бог боронив — тільки один раз. Вона заховалася в лісах і знайти її було не легко.

Край слобідки стояла невеличка хатка. Коло неї пишавсь рясний садок. У садку гули бджоли. Там була пасіка.

У цій хатці жив старий дід, Данило. Колись він козакував, був у неволі турецькій, але визволився відтіля. Тепер він жив дома, пасічникував. Жінка його давно вмерла. Він приняв до себе двоє сиріт: дівчину — Олесю і хлопця — стрибунця Михайлика. Олеся була вже величенька дівчина років дванадцять.

Дід був щасливий з дітьми, а діти були щасливі з ним. Діти дуже любили, як дід балакав з ними. Він розказував їм про турецьку й татарську неволю. Бувало сидить дід у пасіці, робить щонебудь коло вулія, або там граблі чи що. І Михайлик теж щось тут майструє, і дівчина, Олеся, сидить з шиттям. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть, а Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про неволю турецьку.

А дідусь:

— Та я вже разкавував, — ти ж чув.

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю! Так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очей не зведуть з нього. Олеся схилить чорняву голівоньку на руки, а Михайлик-стрибунець уже не стрибає, а теж сидить та слухає.

А дід розповідає, як він був у турецькій каторзі:

— Три роки був я в каторзі турецькій прикований до місця. А каторга — це корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину. А за те наші голі плечі раз-у-раз списували доглядачі нагаями та колючою червоною таволгою.

— І кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Я б їх усіх побив, тих татар та турків проклятих! — гукне хлопець, стискаючи кулаки.

Олеся нічого не скаже, тільки все обличчя її зблідне. А дід далі:

— Покалічено тоді мене добре. Як визволили мене козаки, — нездатний я вже був козакувати. Вернувсь я до дому. Тут я ваших батьків зазнав: і твого,

Олесю, і твого, Михайлику. Ви були сусіди; Михайлик був тоді ще дуже малий — років зо два йому було. А тобі, Олесю, років з сім було, і ти бігала дуже швиденько. Жили ви гарно. Коли набігла татарва. Що тут казати? Відбивались ми люто, та нічого не вдіяли. Село татари спалили, багато людей повбивали, багато у неволю забрали. А дехто повтікав. Оці втікачі вернулись сюди потім, тай знов тут побудувались. Мене вдарено чимсь важким по голові — я і впав. Але я не вмер і вночі очутився. Дивлюсь — місяць світить, видко. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене трупи, трупи... Прийшов ранок. Пішов я поміж трупами і знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матері. Тут і батько твій був з розрубаною головою.

— Прокляті! Ой, прокляті! — скрикує Михайлик.

— І твій батько й мати були, Олесю, — мертві . . . А тебе вже я потім найшов у лісі. Ти забігла якось туди. От і все.

Замовкне дід. Олеся сидить — не ворухнеться. У неї обличчя блідне, в очах палає вогонь. Дід гляне на неї тай похитає головою.

— Гай, гай! — каже. — Засмутив я тебе, моя ясочко! Але що ж робити? Без лиха не проживемо. Не журіться, діточки; ваші батьки полягли доброю смертю, рідний край боронючи. Кожний чоловік повинен боронити від всякого ворога свою рідну країну, не жаліючи свойого життя.

— Еге, не жаліючи свойого життя! . . — промовить дівчина тихо, тай замислиться ще дужче і кілька день замислена ходить.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде.

У лісі було величезне болото-багновище. Іноді, не знаючи, набреде на нього людина та й утоне. Дід і боявсь, щоб і з дітьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтесь, дідусю: хіба ми не знаємо?

А Михайлик-стрибунець і собі тоненьким голосочком:

— А вже ж знаємо!

Побрали діти глечики та й пішли. Дід довго дивився їм у слід.

Михайлик каже:

— Олесю, сестричко! ходім аж на той бік лісу!

Ліс не можна було перейти, бо ж болото там було серед лісу. А обходити далеко, верстов шість. Олеся каже:

— Але ж це далеко.

— Нічого! — каже Михайлик — так ягід там багато. Ходім, голубонько!

— То й добре! — каже Олеся.

І вони пішли. Вони не увійшли у ліс, а пішли по узліссю. З одного боку був височезний старий темний ліс. А з другого боку простягався степ. Дівчина й хлопець ішли швидко. Вони вже верстов на пять відійшли від дому. Коли це Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю, — що це таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люди. Вони були верхи. То були не наші люди. Островерхі шапки маячіли здалека. Таких шапок наші не носять, Олеся

багато чула дечого від діда. Вона пізнала цих людей: це були татари.

Татари! Вони приїхали на Україну палити села, вбивати або в неволю забирати людей. Ось-ось вони побачать їх і заберуть. Олеся ухопила Михайлика за руку і мовчки потягла в кущі.

— Що таке? що таке? — питався Михайлик.

— Цить! Татари!

Михайлик так і занімів. Острах обняв його такий, що він і слова не міг вимовити. Олеся зза кущів бачила, як татари їхали просто на ліс, як поводили сюди й туди головами. Це вони шукають, де слобода. Ще кільки часу, і вони знайдуть її... Що тоді буде?..

Село запалять, людей повбивають... І дідуся вбють... Боже мій! треба бігти, треба сказати!.. Але ж татари їдуть кіньми: вони доїдуть швидче, ніж вона добіжить. Як би вони тут загаялись!.. Та як же те зробити, як це їй зробити?

Бідне серденько у Олесі мучилось. А татари підїздили все ближче й ближче... Уже видно погані обличчя... І відразу Олеся надумала!..

Вона вхопила Михайлика за плече:

— Братіку, біжи лісом до дому, скажи дідусеві, що їдуть татари! Чуєш!

І вона потрусила хлопця за плече: Він немов прокинувсь з того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вбють.

— А ти ж? — спитавсь хлопець.

Олеся штовхнула його, щоб біг і каже:

— Я знаю сама, що зроблю, не бійсь! Ніколи балакати — біжи!

Хлопець не думав довго. Він кинувсь в ліс і побіг з усієї сили. Олеся зісталась сама. Вона постояла ще кілька хвилин. Обличчя її було бліде. Але вона не боялась. Вона вийшла зза куща і пішла попід лісом зовсім не в той бік, де була її слобода. Вона йшла так, немов не бачила татар. Але татари її побачили. Вони кинулись до неї. Олеся скрикнула і побігла щосили далі. Та бігла вона не довго. За хвилину татари наздогнали її, щось закричали, загукали, ухопили. Їх було чоловіка 30. Вони зупинились і почали проміж себе балакати. А далі один високий підійшов до дівчини. Він забалакав по нашому, але так погано, що дівчина ледви зрозуміла, що він каже:

— Хороша дівчина! хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам покажи, де тут єсть слобода.

Олеся каже:

— За лісом. Оцей ліс перейти та й слобода по той бік.

А татари їй:

— То ти нас проведи цим лісом, а то ми дороги не знаєм.

Олеся каже:

— Проведу!

А татарин знову:

— Та не одури, не тікай! А то бачиш оце?

І він вийняв з піхов криву гостру шаблюку і лиснув нею перед очима дівчини. — Бачиш оце? Голову зрубаю!

Олеся каже:

— Бачу!

Олесі накинули на шию аркан. Високий татарин узяв той аркан у руки, пустив дівчину поперед свойого коня і каже:

— Веди!

Олеся повела. Але вона йшла зовсім не в той бік, куди Михайлик побіг. Вона ще трохи обійшла ліс, тоді найшла стежку, що бігла у ліс із степу, і пішла по ній. Татари їхали слідком за нею. Де далі, ліс усе густішав; Олеся вела ворогів просто в середину лісу, де було болото. Вона вела й думала: „Чи добіг же Михайлик до дому? Чи сказав же дідусеві? Ох, хоч би мені довше поводити бісурменів, поки він добіжить.“

І вона йшла тихо, іноді звертала в бік, тоді знов назад верталась. Татари сердились, а високий кричав:

— Що ти плутаєш? Веди гарно, а то, ось!..

І він показував рукою на шаблюку.

Дівчина казала:

— А ось зараз ліс скінчиться, там і слобода.

І вона вела далі. Ліс зробився страшенно густий. Але ж Олеся добре його знала. Вона так часто ходила сюди по гриби, по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка смужка твердої землі вганялась у дряговину. Олеся повела татар туди. За деревами болота не видно. Вона вела їх аж до краю твердої землі й зупинилась. Навкруг було темно, і пуща така, що тільки той, хто добре знав ліс, міг відсіль вийти, не загрузши в болоті. Татари ж лісу не знали.

Високий татарин скрикнув:

— Чого ж стала? Веди!

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчі палали темні очі. Вона глянула ворогам у вічі й тихо промовила:

— Я далі не піду.

Татарин підїхав аж до неї, показав їй нагая і вилаяв. Дівчина усміхнулася.

— Я не поведу вас далі, хоч би ви й вбили мене. Я вас, вороги, завела у цей ліс і ви не вилізете звідсіль.

Тієї ж миті ніж блиснув у татарській руці і вдарив дівчину в груди. Як билина підрізана впала вона до долу. Але вона ще не була мертва. Вона підняла руку.

— Кожний повинен рідну Країну боронити... Знайте це, вороги!

Її голівонька схилилась і чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї, і всі вороги повернули назад.

А Михайлик тимчасом добіг до дому. Він сказав, що татар хто й зна скільки. Люди покидали все і повтікали в ліс. Дід Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просиділи люди в лісі. Потім їм не стало їжі. Треба було вертатися. Другого дня післали одного парубка подивитися, що в селі. Парубок вернувсь і сказав, що в селі все ціле. Люди зрозуміли, що татари їх обминули і вернулись до дому. Але ж Олесі там не було. Дід Данило попрохав кільки чоловік й всі, узброївшися, гуртом пішли шукати її в лісі. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю. Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах пройшли у лісову пущу. Довго йшли, аж поки побачили кілька татарських коней, що позагрузали в болоті; татар не було. Мабуть вони позлазили з коней та й потопились в багнюці.

Дід Данило йшов попереду. Він перший побачив Олесю. Вона лежала мертва, з ножем у грудях. На шиї у неї був татарський аркан. Тут тільки зрозумів дід Данило і всі люди, що вона своєю смертю обратувала рідне село. Зробили мари з гілок і понесли дороге тіло до дому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги-дівчата несли труну. В ній лежала Олеся, убрана як до вінця. На голові був вінок. Навкруг співали пташки, вгорі сяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалось, що на її обличчі сяла якась радість. Еге, їй можна було радіти . . .

Ридаючи проводили її до холодної ями, ридаючи засипали землю. Не сам дід Данило плакав, плакали усі: і старі, і малі, чоловіки й жінки і подруги-дівчата. Але як кинули на могилку останню лопату землі, дід Данило підвів голову. Він уже більше не плакав. Обличчя його було поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кожний повинен боронити свій рідний край, не жаліючи життя! Дай, Боже, усякому такої смерти!

Б. Грінченко:

До праці.

Праця єдина з недолі нас вирве:
Нумо до праці, брати!
Годі лякатись! На діло святеє
Сміло ми будемо йти!

Праця єдина нам шлях уторує,
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і долі прямує;
Нумо до праці мерщій!

Праця не згине між людьми даремне:
Сонце засвітить колись, —
Дякою нас тоді люди згадають, —
Нум же! До праці берись!

Хоч у недолі й нещасті звікуєм, —
Долю онукам дамо!
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борні живемо!

Сміливо-ж, браття, до праці ставайте, —
Час наступає — ходім!
Дяка і шана робітникам щирим,
Сором недбалим усім!

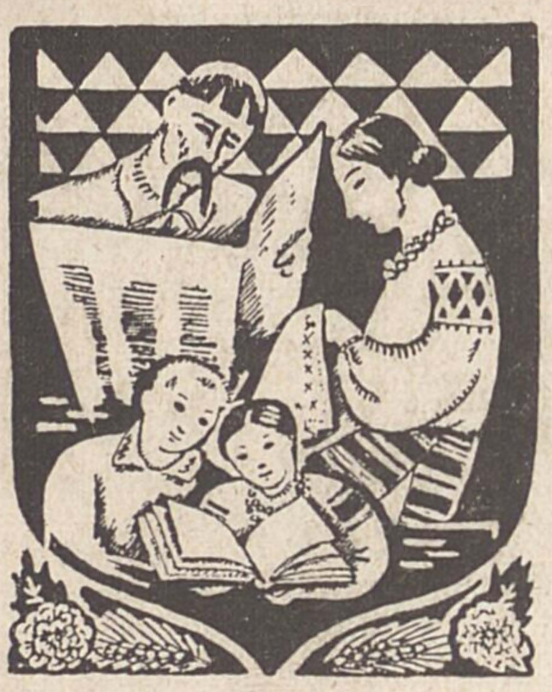

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте
видання
Українського
Видавництва
„ПРОБОЄМ“

I. Тижневик: Український націоналістичний часопис „Наступ“. Річна передплата 7·— RM.

II. Двотижневик: Самоосвітня Бібліотека: Самоучник німецької мови — Софії Будко. Передплата на 10 зшитків 4·— RM.

III. Місячник: Український журнал культури „Пробоєм“. Передплата річно 6·— RM.

IV. Квартальник: Книгозбірня „Пробоєм“. Передплата 5·— RM.

V. Виховна бібліотека.

VI. Випуски: ріжні листівки, гасла, тощо.

Точніші інформації на стор. „Наступу“ й „Пробоєм“.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV.-65, p. schr. 3.